

KUKA OLET?

Sukupuolen inklusiivinen tiedustelu kyselytutkimuksissa

Anukatariina Saloheimo

Johdanto

Sukupuoli on tärkeä muuttuja ihmiseen ja yhteisöihin kohdistuvissa tutkimuksissa. Tavalla, jolla sitä kysytään, voidaan joko ylläpitää tai haastaa vallitsevia normeja. Vastaaminen voi olla voimauttava tai traumaattinen kokemus. Ei ole siis yhdentekevää, kuinka kysely tehdään.

Filosofi Judith Butlerin (1999 [1990], 177–178) mukaan sukupuoli on fyysinen tyyli, teko tai tekojen sarja, toistoa, kopiointia tai strategia, jonka päämääränä on kulttuurinen selviytyminen hierarkkisessa normatiivisessa yhteiskunnassa, joka rankaisee niitä, jotka eivät toteuta sukupuoltaan normin edellyttämällä tavalla. Sukupuoli-identiteettiin, sukupuolen ilmaisuun ja sukupuolipiirteisiin perustuva syrjintä perustuu sukupuolinormeja ylläpitävän valtarakenteen puolustamiseen. Normista poikkeavaa henkilöä rangaistaan hämmennyksestä ja vaivasta, jota poikkeama näennäisesti tuottaa: esimerkiksi transihmisen läsnäolo binäärisesti sukupuolitetussa tilassa voi häiritä vahvasti cis-heteronormiin tukeutuvaa henkilöä, joka ei ole tietoinen käyttämästään sukupuolittavasta vallasta. Näinä aikoina rankaisuun on ryhdytty rajusti globaalien antigender-liikkeen voimin. Sen

pelotteluun ja disinformaatioon perustuva transvastainen narratiivi kyseenalaistaa transihmisten oikeudet elää omana itsenä ja uhkaa asenteisiin vaikuttaessaan kääntää viime vuosikymmenten vähittäisen positiivisen kehityksen huonompaan suuntaan. Liikkeen vaikutus levittäytyy normeja rikkovien ihmisten oikeutuksen kyseenalaistavan narratiivin vaikuttaessa asenteisiin ja rakenteisiin laajemminkin.

Onnistunut kyselytapa tuottaa kysyttävän asian kanssa riittävän koherentteja tuloksia. Syrjintään liittyvässä tutkimuksessa on lisäksi tarpeen tuoda esiin normien vaikutus niihin sopimattomiin ihmisiin. Tällöin normit ja niitä tukeva narratiivi tulevat samalla haastetuiksi. Normatiivisia rakenteita purkamaan pyrkivä näkökulma antaa tilaa ja voimavaroja normeihin sopimattomille ihmisille sekä kyselytilanteessa että kyselyjen pohjalta laadittavien julkaisujen kautta.

Identiteettiin liittyvässä kyselyssä on oleellista pohtia, miten syrjintää ja kyseenalaistamista kokenut vastaaja voi tuntea tulevansa kuulluksi omana itsenään. Jos kyselytapa ei tunnu turvalliselta, transihminen voi salata identiteettinsä tai taustansa, jolloin transerityisiä asioita jää piiloon. Kysyttävä

asia tai kysymyksen harkitsematon muotoilu voi vaikeuttaa kyselyyn vastaamista mikroaggressioon sekä tuottamalla mielipahaa tai jopa pitkäkestoista haittaa (Moreira ym. 2023, 860). Jos kysymys aktivoi syrjintäkokenusten myötä kehittyneen, aiemmin syntyneen trauman, se voi estää tai keskeyttää vastaajan transhoidot (STM 2020, 10–12). Näistäkin syistä inklusiivisuus on tärkeää onnistuneessa, haavoittuvassa asemassa olevaan vähemmistöön kohdistuvassa kyselyssä.

Kerron tässä tekstissä yrityksistäni saavuttaa näitä tavoitteita omissa kyselyissäni. Kuvaan ja arvioin ratkaisujani suhteessa kyselyn tavoitteisiin haasteineen ja tutkimuskirjallisuuteen. Keskityn vuoden 2020 kyselyyn, jota varten kehittelin menetelmää vuoden 2016 kyselyssä ilmenneiden ongelmien viisastuttamana.

Tarkastelin sukupuolivähemmistöjen kokemaa syrjintää ja tukea työelämässä. Vuoden 2016 kysely kartoitti tilannetta heti sen jälkeen, kun lakiin naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986) kirjattiin kiellot syrjinnälle sukupuoli-identiteetin, sukupuolen ilmaisun ja sukupuolipiirteiden perusteella. Vuoden 2020 kysely selvitti tilannetta viisi vuotta muutoksen jälkeen.

Koska kyselin vastaajien kokemuksista työpaikalla, se, miten vastaajat tulivat kohdatuiksi, oli keskeistä: hyvin pienissäkin kohtaamisissa tapahtuu sukupuolen tulkintaa (esim. Glick ym. 2018). Työympäristössä tapahtuvat kohtaamiset vaikuttavat vastavuoroisesti siihen, miten itseä milloinkin ilmaistaan (Goffman 1956, 161–162). Koska kyselyä ei suunnattu henkilöille, jotka kohtaavat sukupuolivähemmistöihin kuuluvia, asiaa piti yrittää hahmottaa sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla esitetyn, heidän identiteettiinsä ja ilmaisuun liittyvin kysymyksin. Tällöin syntyi epävarmuus siitä, vastaako vastauksen antama kuva niiden henkilöiden kohtaajan käsitystä, jotka kohtaavat sukupuolivähemmistöihin kuuluvia.

Varsinaiseen tutkimusaiheeseen liittyvät kysymykset kartoittivat vastaajien kokemuksia tyypillisissä syrjintään tai työpaikalla saatuun identiteettiin liittyvään tukeen (esim. transitiota tukevat puitteet tai positiivinen kohtelu) liittyvissä tilanteissa. Käytin kyselyjen analyysiin yksinkertaisia määrällisiä menetelmiä, kuten frekvenssejä, ristiintaulukointeja ja c^2 -merkitsevyyksiä¹. Vastauksia tarkentamassa oli mukana avoimia kysymyksiä. Vastaajien rajallinen määrä asetti määrälliselle analyysille haasteensa, koska hienojakoinen identiteettivastausten luokittelu tuotti määrällisen tutkimuksen kannalta liian alhaisia tilastollisia merkitsevyyksiä.

Etsin haastateltavia transjärjestöjen ja -verkostojen käyttämiltä verkkosivuilta. Tällainen otannan sijasta näytteeksi kutsuttu vastaajajoukko ei täytä määrällisen tutkimuksen validiteettikriteerejä, mutta on hyväksytty tapa hankkia tietoa vaikeasti tavoitettavasta kohteesta (Tietoarkisto 2025; Turban ym. 2023, 302).

Valmiit listat: en löydä itseäni!

Kun tutkimuksissa kysytään vastaajan sukupuolta, itsemäärittelyoikeuden ja tutkimuskategorioiden välille syntyy jännite. Jos vastaajat kokevat, että heidän kokemustaan ei huomioida, heidän sitoutumisensa ja halukkuutensa vastata voivat kärsiä (Albaugh 2023). Siksi sukupuolivähemmistöjen tutkimuksessa on syytä kiinnittää huomiota osallistavaan sukupuolen käsitteellistämiseen vastaajan identiteettiä kunnioittavalla tavalla (Beischel ym. 2023, 356; Hyde ym. 2018, 33–38; Kronk ym. 2021; Puckett ym. 2020).

¹ χ^2 -testillä testataan kahden tai useamman ei-numeraalisen muuttujan arvojen toisistaan riippuvuuden merkitsevyyttä. Alhainen tilastollinen merkitsevyys tarkoittaa sitä, että riski riippuvuuden sattumanvaraisuudelle on korkea.

Yksilön sukupuoli-identiteettiä ei tule ymmärtää kiinteiden datapisteiden joukkona, vaan risteävästi moninaisina (Ruberg ja Ruelos 2020). Siksi tutkijan valmiiksi antamat käsitteet eivät aina vastaa vastaajien omaa käsitystä sukupuolestaan. Törmäsin tähän käyttäessäni vuonna 2016 Setan laajaa identiteettinimistöä identiteetin kartoitukseen, jolloin moni vastaaja huomautti, ettei voi kuvata sillä omaa sukupuoltaan järkevästi. Joidenkin kohdalla listan aiheuttamat negatiiviset tunteet jopa estivät kyselyyn vastaamisen. Se, että sallin usean vaihtoehdon valinnan, lisäsi hieman vastaamisen inklusiivisuutta (Fraser 2018, 5; Ruberg ja Ruelos 2020).

Yksi valmiiden listojen haasteista on termistön nopea muutos (Hyde ym. 2018, 35; Badgett ym. 2014; Glick ym. 2018). Voidaan myös kysyä, muokkaavatko valmiit listat todellisuutta sen mittaamisen sijaan (esim. Westbrook ja Saperstein 2015, 544).

Sukupuoli-identiteetti avoimesti: antakaa kaikkien identiteettien kukkia

Identiteetin avoin kysyminen poistaa osan edellä kuvatuista ongelmista (Fraser 2018, 5). Vuonna 2020 käytin sukupuolen kysymiseen vapaata kenttää, jolloin eri nimikkeitä kertyi 84 kappaletta (Saloheimo 2021, 88). Monilla nimikkeistä on olemassa määritelmä, mutta ne eivät muodosta systemaattista käsitteiden luokittelua. Sama identiteettinimike voi tarkoittaa eri ihmisille eri asiaa, ja samankaltaista kokemusta edustavat ihmiset voivat samaistua eri nimikkeisiin – esimerkiksi siksi, että ovat sattuneet ne ensin jostain tietolähteestä löytämään.

Identiteettejä voidaan kuvata suhteiden muotoutumisena ihmisten ja asioiden välille, sekä subjektin muotoutumisena näissä suhteissa (Rossi 2008, 36). Kyselyissäni vastaaja suhteuttaa sukupuolikokemuksensa ympäröivässä kulttuurissa tarjolla oleviin samaistumisen ja sosiaalisen oppimisen

kohteina oleviin sosiaalisiin tai kulttuurisiin sukupuoliin (Steensma ym. 2013; Azade ja Carlsson 2024; Juvonen 2019, 13–15).

Identiteetti voi olla ulkoa asetettu (Rossi 2015, 93), ja se voi muokkautua tiedostamatta samaistumiskohteen suuntaan (Glaser 2019). Osa kyselyni identiteettikuvauksista liittyi normatiivisiin luokkiin (esim. *nainen*, *transdemimies*, *tomboy*), mutta moni niistä (esim. *merkityksetön*, *liminaalinen suoitus*, *ulkoavaruuden haukotteleva tyhjiö*) ilmensi kapinaa normatiivisuutta vastaan. Myös normatiivisen luokan käyttö voi haastaa normin, esimerkiksi yhdistämällä normitettu nimike sille ristiriitaisena pidettyyn lisäykseen (*transmaskuliini feminiini queer*). Mukana oli 21 erilaista binääriä (esim. *normi nainen*), 38 binäärein määrein kuvattua ei-binääriä (esim. *sielullisesti kahden sukupuolen välissä*) ja 25 sukupuolikäsitteet täysin hylkäävää (esim. *ihan sama*) nimikettä.

Yksittäisten avointen vastausten sisällyttäminen analyysiin antaa mahdollisuuden pohtia otoksissa esiintyvää monimuotoisuutta. Nimikkeiden vertailu eri aikoina tehtyjen kyselyjen välillä tarjoaa mahdollisuuden seurata sukupuolivähemmistöyhteisöjen kielen kehitystä. (Fraser 2018; Hyde ym. 2018, 36)

Strukturoitu sukupuolikokemus: miehen, naisen ja ei-binäärin mitta

Kyselyni pääkohde oli identiteettinimikkeiden syväanalyysin sijasta kohtaamisissa työpaikalla. Analyysiin tarvitsin menetelmän, jolla tiivistää vastaukset riittävän korkeita merkitsevyyksiä tuottavaksi joukoksi niin, että kokemusten tulkinta ei samalla vääristyisi.

Tiedustelin analyysin pohjaksi vastaajien nais-, mies- ja ei-binääriyskokemusten asteita. Vuoden 2020 kyselyssä pyysin tähän transyhteisön tukea

esittelemällä kyselyä varten laatimani perusmallin ja muokkaamalla sitä palautteen perusteella.

Syntyi jaottelu, jossa kokemukset naiseudesta, mieheydestä ja ei-binääriydestä jaetaan viisiportaiseen luokkiin (taulukko 1). Vastaajilta kysyttiin myös syntymässä määriteltyä sukupuolta ja intersukupuolisuutta.

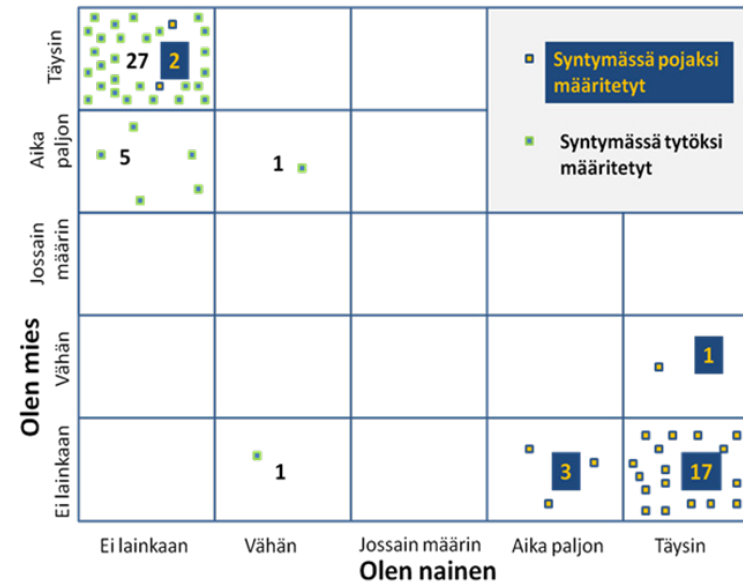
	nainen	mies	ei-binääri
Olen täysin selkeästi			
Olen melkein selkeästi			
Olen jossain määrin			
Olen vähäisissä määrin			
En ole lainkaan			

Taulukko 1. Kyselyssä esitetyt positiot omalle sukupuolikokemukselle.

Binääriksi itsensä kuvaavien henkilöiden vastaukset kasautuivat odotetusti nais- ja miesalueille (kuvio 1). Ei-binääreiksi itsensä kuvanneiden henkilöiden vastauksissa sukupuolettomat henkilöt sijoittuivat myös loogisesti alueelle, jossa kokemus ei ole miehen eikä naisen, ja erilaisia neutraaleja sukupuolikokemuksia kasaantui alueelle, jossa mies- tai naiskokemus ei ole yksiselitteisen vallitseva (kuvio 2). Sekä mies- että naissukupuolet vähintään ”aika paljon” omakseen kokevien vastauksia ei ollut lainkaan. Kysymyksiä testatessa tällaisia vastauksia tuli transvestiitiksi itsensä nimeäviltä henkilöitä.

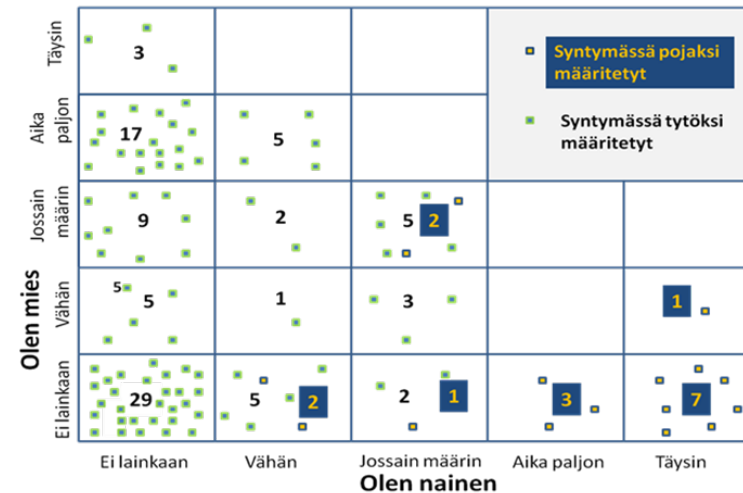
Sukupuolikokemusta kartoitettiin lisäksi kysymällä, oliko kokemus pysyvä vai liukuva. Liukumaa voi tapahtua suuntaa vaihdellen tai yksisuuntaisesti joko ajallisesti tai esimerkiksi eri sosiaalisissa tilanteissa. Liukuvuutta kuvaavat yhden pisteen sijasta liukuma-alueet kokemusavaruudessa.

Binäärien vastaajien sukupuolikokemukset

Kuvio 1. Binäärien sukupuolikokemusten jakautuminen mies- ja naiskokemuksen ulottuvuuksissa (Saloheimo 2021, 24).

Ei-binäärien vastaajien sukupuolikokemukset

Kuvio 2. Ei-binäärien sukupuolikokemusten jakautuminen mies- ja naiskokemuksen ulottuvuuksissa. (Saloheimo 2021, 25).

Mallini on monimuuttujainen projektio sukupuolikokemuksen vieläkin monimuuttujaisemmassa avaruudessa. Sen vahvuus on, että kaikki eri mies-nais-kokemuksen ja ei-binäärisyyden asteet liukumineen voidaan kuvata sillä. Vaikka mittari operoi osin binäärisillä käsitteillä, se mahdollistaa myös binäärin haastavat positiot. Binäärit käsitteet ovat perusteltuja, koska ne vastaavat normeja, joihin kyselyn vastaajia pyritään ensisijaisesti sijoittamaan työelämässä tapahtuvissa kohtaamisissa.

Vastaajissa oli joitakin selkeästi mieheksi tai naiseksi itsensä kokevia, mutta kuitenkin ei-binääriksi itsensä kuvaavia vastaajia. Tällaiset vastaukset eivät mahdu analyysiini viitekehukseen. Sosiologi Will Beischelin tutkimusryhmineen luomassa 3 x 3 -mallissa allosukupuolisilla tarkoitetaan heitä, jotka eivät identifoidu trans- eivätkä cissukupuolisiksi, ja allobinääreillä niitä, jotka eivät koe olevansa binäärejä eivätkä ei-binäärejä (Beischel ym. 2023, 356–358). Koska mittarissani ei ollut erillistä kysymystä binäärisyydestä, se ei erota esimerkiksi binääriä naista allobinääristä naisesta. On myös mahdollista, että mainitut vastaukset johtuvat vastaajan ja tutkijan poikkeavista käsitteiden tulkinnoista.

Siihen, mihin muuhun kuin mies- ja naisulottuvuuksiin ja ei-binääriyteen tai niiden puutteeseen kokemus perustuu, malli ei kykene vastaamaan. Luokittelustani puuttuu myös ero käsiteparien feminiininen–maskuliininen ja mies–nainen välillä; ihminen voi olla maskuliininen nainen tai feminiininen mies. Se ei myöskään kykene tarkentamaan, mitä vastaaja ymmärtää naiseudella ja mieheydellä.

Sukupuolikokemuksen karkeistus

Kyselyni pienestä vastaajamäärästä seurasi pienet ja sattumanvaraiset vastaajamäärät muuttujaluokkaa kohden. Siksi raakadatasta syntyneitä jaottelua ei voinut käyttää sellaisenaan määrällisessä analyysissä (esim. Glick ym. 2018).

Saadakseni luokkiin riittävästi tilastollista merkitsevyyttä kasvatin niitä yhdistämällä kokemukset karkeaan jakoon transfeminiinit – transmaskuliinit – muut. Viimemainittuun kuuluivat ne, jotka eivät ilmaisseet olevansa enemmän nainen tai mies kuin jotain muuta vaihtoehtoa.

Tutkimuskirjallisuuden mukaan karkeistaminen voi johtaa jonkun ryhmän edustajien määrän aliarviointiin tai muuhun datan väärintulkintaan (Young ja Bond, 2023). Käytin tämän riskin vähentämiseksi vastaajien avoimia identiteettikuvauksia apuna jakaessani heidät pääloukkiin. Jos identiteettikuvaus oli ristiriidassa strukturoidun vastauksen kanssa, vastaajia ei otettu mukaan jatkoanalyysiin.

Tutkimuskirjallisuudessa varoitetaan ”muut”-kategorian käytöstä sen toiseuttavuuden vuoksi (mm. Beischel ym. 2023, 356). Samaa palautetta sain myös Suomen transyhteisön kanssa käymässäni keskustelussa sosiaalisessa mediassa. Toisaalta ”muut”-termi liittyi vain analyysiini eikä esiintynyt kyselylomakkeessa.

Ero binäärin ja ei-binäärin sukupuolen välille on mielekästä tehdä: ei-binäärit kohtaavat transsukupuolisia enemmän ennakkoluuloja, syrjintää ja mitätöintiä. He joutuvat lisäksi vähäisen tunnettuutensa takia stereotyyppisen ”ei-binääri-normin” kohteeksi. Tällöin heidän identiteettinsä voidaan kyseenalaistaa binääriksi katsotun piirteen, kuten parran tai pitsimekon perusteella.

Sosiaalinen ympäristö on tarjonnut likimain jokaiselle vastaajalle jompaakumpaa binääristä identiteettiä. Ei-binäärit samaistumisen kohteet taas ovat jatkuvassa muutoksessa ja vaihtelevat globaalisti. Tämä asettaa haasteen kolmannen kategorian nimeämisen inklusiivisuudelle viitattaessa muihin kuin yksikäsitteisesti mieheksi tai naiseksi itsensä kokeviin. Esimerkiksi monet ei-binäärin kokemuksen tuntomerkit täyttävät henkilöt kieltävät sellaista kokevansa, koska he pitivät itse termiä itselleen vieraana.

Tein tätä tekstiä varten kyselyn eräällä sosiaalisen median transfoorumilla inklusiivisesta termistä kuvaamaan muita kuin binäärejä miehiä ja naisia. Vastauksissa mielipiteet jakautuivat, mutta määritelmä ”ei-binäärit ja muut” vaikutti olevan inklusiivisin.

Sukupuolitetuksi tuleminen: kuka luulit minun olevan?

Kyselyn avainasioita oli, miten vastaajat tulivat sukupuolitetuksi työpaikallaan. Monet, erityisesti ei-binäärit vastaajat eivät kuitenkaan osanneet kertoa, miten heidät sukupuolitetaan, joten siihen liittyvien kysymysten hyöty jäi tuloksissa vähäiseksi.

Vuoden 2020 kyselyssäni oli kysymyksiä vastaajan käsityksestä siitä, miten hän ilmaisee identiteettiään – ilmaisu on periaatteessa tärkeä arvioitaessa kohtaamisessa syntyviä reaktioita. Ilmaisua kuvaava kysymyssarja muodostui transyhteisön kanssa yhteiskehittelynä syntyneistä positioista (taulukko 2).

Olemukseni on	feminiininen	maskuliininen	ei-binääri
täysin selkeästi			
melkein selkeästi			
jossain määrin			
vähäisissä määrin			
ei lainkaan			

Taulukko 2. Kyselyssä esitetyt positiot omalle sukupuolen ilmaisulle.

Sinänsä loogista kysymystapaa monimutkaisti se, että kysymykset osoitettiin erikseen pysyville ja liukuville ilmaisulle. Lopputulos oli kompleksinen ja teki vastaamisen työlääksi. Se, että vastaajilla ei ollut mahdollisuutta kuvata ilmaisuaan avoimesti, vähensi kysymyksen inklusiivisuutta. Ole-

mukseen liittyvistä taustamuuttujista ei noussut merkitseviä yhteyksiä kohtaamiskokemuksiin liittyviin vastauksiin.

Sekä ne kysymykset, jotka liittyivät vastaajien olettamaan siitä, miten heidät hahmotetaan että ne, joissa kysytään omaa ilmaisua, eivät siis onnistuneet tarkentamaan kuvaa siitä, miten kohtaaja hahmotti vastaajan sukupuolen. Tällöin vain vastaajan kokemukseen ja identiteettiin liittyviä kysymyksiä saattoi käyttää sen arviointiin, miten kohtaaja hahmotti vastaajan sukupuolen. Tämä ei ole optimaalista, koska kohtaajan hahmotus ja vastaajan kokemus eivät ole välttämättä yhteneväisiä. Kysymystä siitä, miten sukupuolivähemmistöön kuuluva vastaaja sukupuolitetaan, on käytetty kyllä onnistuneesti muissa samantapaisissa kyselyissä (esim. Ahlzén ja Romson 2025, 32).

Yhteenveto sukupuolen kysymisestä: sopivat tavat sopiviin tilanteisiin

Miten perusteellisesti sukupuolta on tarkoituksenmukaista kartoittaa, riippuu tutkimuksen laajuudesta, menetelmästä ja kohteesta. Kysymisen tarkkuus on syytä sovittaa kulloisenkin tutkimuskysymyksen mukaan, esimerkiksi niin, onko identiteetti tutkimuksen kohde vai taustamuuttuja ja mitä elementtejä sukupuolesta on tarkoitus nostaa esille.

Laajoissa määrällisissä tutkimuksissa yleisesti käytetyssä jaottelussa *mies – nainen – muu – en halua sanoa* saadaan hyvin rajallisesti tietoa sukupuolen moninaisuuteen liittyvistä tarpeista. Vastaaja voi tarkoittaa miehellä tai naisella hyvin eri asioita tai jättää kertomatta identiteettiään (Moreira ym. 2023, 856). Lisäkysymys syntymässä määritellystä sukupuolesta lisää taustan selittävyttä, mutta ei välttämättä inklusiivisuutta ilman mahdollisuutta kieltäytyä vastaamasta. Vastaajalle tarpeettomien kysymysten automaattinen ohittaminen helpottaa tarkempien sukupuoleen liittyvien kysymysten liittämistä kyselyyn.

Käyttämäni inklusiivinen menettely, jossa vastaaja saa kuvata identiteettiään omin sanoin, soveltuu sukupuolen tiedustelussa taustamuuttujaksi erityisen hyvin silloin, kun määrällisen tutkimuksen kohteena ovat sukupuolivähemmistöt. Inklusiivisuus lisää muihinkin kysymyksiin vastaamisen motivaatioita, paneutumista ja luotettavuutta ja vähentää vastausten hävikkiä. Toisaalta taustamuuttujien liian perusteellinen tai vaikeaselkoinen tenttaus heikentää keskittymistä varsinaiseen tutkimusaiheeseen liittyviin kysymyksiin.

Erilaisia teoreettisia viitekehyksiä varten voidaan käyttää kompleksisempia parametrisoituja kysymyspatteristoja edellä mainitut inklusiivisuuden ja käytettävyyden vaatimukset muistaen. Mukana voi olla esimerkiksi kartoitusta vastaajan sukupuolesta sen sosiaalisen merkityksen valossa. Kysymykset voidaan myös laatia vastaajaa vastaustilanteessa voimauttaviksi. (esim. Suhomlinova 2023)

Inklusiivisesti kerätyn datan koko rikkautta on vaikea säilyttää lopullisessa määrällisessä analyysissä. Vastauksia tarkemmin luokitellessaan analysoija voi tulkita identiteettejä virheellisesti tai niitä kunnioittamatta. Apuna käytettyjen avointen vastausten laadullinen analysointi ennen lopullista luokittelua tekee analyysistä paremmin materiaalilähtöisen ja vastaajan käsityksiä kunnioittavamman.

Eräät queer-teoreetikot vastustavat kvantifiointia ja luokittelua ylipäättään painottaen, että queer-teoria horjuttaa hegemonisia käsityksiä identiteetin luokittelusta (Drabinkski 2013, 96). Toisten mielestä määrällisellä tutkimuksella on paikkansa joko luokittelu tai koko tutkimusstandardi muokattuna (Ruberg ja Ruelos 2020). Samalla määrällisten tutkimustulosten yleistettävyys heikkenee.

Laadullisessa kyselyssä avoimet kysymykset lisäävät keinovalikoimaa ja haastattelututkimusten tarkentavat kysymykset osumatarkkuutta. Määräl-

lisessä tutkimuksessa vaadittu merkitsevyysskriteeri ei rajoita laadullisessa kyselyssä vastaajien määrää ja muuttujien asteikkojen tiheyttä. Laadullisen tutkimuksen tutkimustulosten yleistettävyydellä on rajoitteensa, mutta toisaalta ero sen pienillä näytteillä tehtävän määrällisen transtutkimuksen yleistettävyuden välillä on vähäinen.

Sensitiivisyys ja tietosuoja: tästä en halua kertoa

Sukupuolivähemmistöihin liittyvissä tutkimuksissa törmätään helposti vastaajien kannalta arkoihin asioihin. Sukupuolivähemmistöön kuulumisen on sellaisenaan yksityisyyden piiriin kuuluva asia (Tasa-arvoaltuutettu 2024). Siksi esimerkiksi hoitohistoriaa ei pitäisi udella enempää kuin on tutkimuksen aiheen kannalta tarpeen (Albaugh 2023, 8). Anonyymissäkin kyselyssä syntyy riski, että henkilö voi tulla tunnistettavaksi yhdistelemällä vastausten eri osia. Yksityisyyden suojaamiseksi vastaajilta on pyydetävä lupa tiedon käyttämiseen ja kyselyyn käytetyn välineen tulisi täyttää riittävät salaus- ja muut tietosuojakriteerit.

Omissa kyselyissäni luvattiin lisäksi, että raakadataa ei käytetä muuhun kuin laadittuihin raportteihin, ja jatkotutkimuksia varten on käytettävissä vain luokiteltua dataa lukumäärinä ja prosentteina. Tällainen ratkaisu on tietosuojan kannalta kestävä, mutta rajoittaa jatkotutkimusten käytössä olevan datan määrää.

Tietosuojakysymysten lisäksi sukupuoleen liittyvien asioiden tiedustelu voi olla varomattomasti tehtynä itsessään vahingollista. Tämä on tutkimuseettinen haaste, johon tutkijan on pystyttävä vastaamaan. Kannattaa konsultoida sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden etujärjestöjä jo tutkimusasetelman ja tiedonhankinnan suunnitteluvaiheessa (esim. Harrison-Quintana ym. 2015, 167).

Kun sukupuolivähemmistöön kuuluva ihminen harkitsee hänelle suunnattuun kyselyyn vastaamista, mielessä voi kyteä aiempien negatiivisten kokemusten tuoma epäluulo siitä, mihin tarkoituksiin ja millaisin seurauksin kyselyä käytetään. Tätä esiintyi molempien kyselyjenikin kohdalla. Siksi on ensiarvoisen tärkeää kuvata kyselyn käyttötarkoitus kyselylomakkeen alussa. Kysymysten turvallisuutta ja inklusiivisuutta lisää edelleen se, että kyselyssä selitetään erikseen syyt sukupuoleen liittyvien asioiden kyselylle (esim. Young ja Bond, 2023).

Sukupuolivähemmistöihin kuuluville suunnatuissa kyselyissä on syytä ottaa huomioon, että aktiivisesti niihin vastaavien määrä on Suomessa pieni. Tästä voi seurata kuormitusta vastaajille, joiden henkiset voimavarat voivat olla muutenkin vähissä (esim. Glick ym. 2018). Kyselyjen tekemisen hyödyllisyyttä ja seurauksia pitäisi arvioida tätäkin taustaa vasten.

Lopuksi: maailma paremmaksi inklusiivisella otteella

Sukupuolen kyselyn inklusiivisuus tuo vastaajalle kokemuksen siitä, että hänen identiteettiään kunnioitetaan ja sille annetaan kerrankin tilaa sanallistua ja näkyä. Hienovarainen lähestyminen vähentää näin vastaamistilanteessa riskiä osattomuuden kokemuksille, jotka voivat traumatisoida ja lisätä kuormitusta jo muutoinkin raskaassa elämäntilanteessa. Se vähentää myös epäluuloja kyselyn tarkoitusta kohtaan ja parantaa näin motivaatiota keskittyä vastaamaan kyselyyn.

Inklusiivinen kyselytapa tuo näkyviin normatiivisen ympäristön muuten näkymättömäksi jättävän identiteettien kirjon. Tällöin sanallistuvat myös näin identifioituvien ihmisten kokema suhde normatiiviseen ympäristöön ja sen aiheuttamat syrjäintäkokemukset. Tuomalla esiin olemassa oleva moninaisuus jännitteineen voidaan samalla murtaa kahlitsevaa cis-normia.

Esiintuonnin merkitys korostuu nykyisessä poliittisessa ilmapiirissä, jossa ei-normatiiviset identiteetit ja niihin liittyvät ihmisoikeudet ovat joutuneet voimakkaan hyökkäyksen, kyseenalaistamisen ja vaientamisen kohteeksi. Myös algoritmit ja niiden tuottamat valtavat tietomassat määrittävät yhä enemmän, millaiset identiteetit näkyvät ja millaiset eivät.

Sukupuolen kyselyn on mahdollista vahvistaa sukupuolen moninaisuutta tukevaa tutkimusotetta, jolla marginalisoidut, normatiivisiin diskursseihin sopimattomat ja muuntuvat identiteetit voidaan tunnistaa. Lisäksi ne voidaan tunnustaa vaihtoehdoiksi perinteisille identiteeteille. (Piantato 2016, 10)

Queer-tutkimuksessa valitut tutkimuskategoriat haastavat itsessään normatiivisen viitekehyksen (Browne 2017, 200). Voidaan kuitenkin kysyä, antaako queer-näkökulma aina tilaa transihmisten omien kokemusten moninaisuudelle teoreettisten rakenteiden sijasta (esim. LeMaster ja Stephenson 2021, 190–191). Myös Judith Butler on kiinnittänyt huomiota tähän asiaan (Williams 2014). Käyttämäni avoin sukupuoli-identiteetin kysyminen vähentää tätä riskiä.

Butlerin mukaan normatiivinen ympäristömme pyrkii kontrolloimaan sukupuolinormien haastamista ohjaamalla sen vain tiukasti sukupuolijärjestelmän sisäisten normien puitteissa tapahtuvaksi toistettujen tekojen ja ilmausten variaatioksi (Butler 1999 [1990], 182). Osalle binääreistä transihmisistä on ollut mahdollista tulla kohdelluksi ja jopa hahmotetuksi kokemansa sukupuolen edustajiksi ilman kehollisen taustan peittelyä. Tämä osoittaa, kuinka vallitseviin normeihin liitettyihin elementteihin on mahdollista vaikuttaa, onhan ”väärää” kehollisia piirteitä aiemmin pidetty poissulkevana normatiivisena kriteerinä yksilön sukupuolelle. Vaikutustyön tehosta kertoo kyselyjeni havainto siitä, että merkittävä osa vastaajista sai identiteetilleen tukea työpaikallaan.

Ei-binäärin identiteetin moninaisuuden lanseeraus normaalina osana ympäristöämme on vaativampaa, koska yhteiskunnassamme ei ole olemassa sitä vastaavaa perinteistä sosiaalista konstruktioita toistettavine tekoineen – toistumattomuus kun voi olla tällöin perusominaisuus. Butlerin mukaan ei-binääriyden näkyvyyden kautta tapahtuva vastustus voi silti luoda uusia sukupuolitodellisuuksia (Socio.Health 2024; Hacking 2007, 293).

Epäoikeudenmukaisuuksien esiintuominen konkreettisten elämäntarinoiden kautta on tärkeä osa vastarintaa transvihamielistä narratiivia kohtaan. Tutkimus on tässä yksi kanava poliittisen aktivismin ja journalismin rinnalla. Arkinen tapa murtaa normeja on elää rohkeasti omaa elämää ja totuttaa ihminen kerrallaan siihen, ettei ystävä tai työtoveri olekaan opitun normin mukainen. Se suotakoon heille, jotka siihen on pystyvät – kaikilla tällaiseen ei ole vielä riittävästi voimavaroja ja riittävän turvallista ympäristöä.

Lähteet

- Albaugh, Quinn. 2023. "The Inclusion of Gender Minority Communities in Survey Research: A Report for the Consortium on Electoral Democracy." *Concortium on Electoral Democracy Collections*. Western University. <https://c-dem.ca/wp-content/uploads/2023/10/Albaugh-Inclusion-of-Gender-Minority-Communities-in-Survey-Research.pdf>.
- Ahlzén, Christina ja Lukas Romson. 2025. *Trans, arbetsmarknad, plänbok – slutrapport*. <https://static1.squarespace.com/static/59c24dd03e00be59ca474102/t/6827357572ed612dd90f275d/1747400056449/SlutrapportSvenska+slutlig.pdf>.
- Azadé, Azad ja Johanna Carlsson. 2024. "Being a Girl is a Challenge... Maybe That's Why It's So Important to Be Proud of It." Gender Identity and Performances of Femininity in Young Females with Limited Delinquency." *Women & Criminal Justice*. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08974454.2024.2355161#abstract>.
- Badgett, Lee, Naomi Goldberg, Kerith Conron ja Gary Gates. 2014. *Best Practices for Asking Questions to Identify Transgender and Other Gender Minority Respondents on Population-Based Surveys*. The Williams Institute. <https://williamsinstitute.law.ucla.edu/publications/smart-so-survey/>. Haettu 7.9.2025.

- Beischel, Will, Zach Schudson, Rhea Ashley Hoskin ja Sari van Anders. 2023. "The Gender/Sex 3x3: Measuring and Categorizing Gender/Sex Beyond Binaries." *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity* 10(3): 355–372. <https://doi.org/10.1037/sgd0000558>.
- Browne, Kath. 2017. "Selling My Queer Soul or Queering Quantitative Research?" *Sociological Research Online* 13(1): 200–214. <https://doi.org/10.5153/sro.1635>.
- Butler, Judith. 1990 (uusintapainos 1999). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Drabinski Emily. 2013. "Queering the catalog: Queer theory and the politics of correction." *Library Quarterly: Information, Communication, Policy* 83(2): 94–111. <https://www.jstor.org/stable/10.1086/669547>.
- Fraser, Gloria. 2018. "Evaluating Inclusive Gender Identity Measures for Use in Quantitative Psychological Research." *Psychology and Sexuality* 9(4): 343–357. https://www.researchgate.net/publication/326255993_Evaluating_inclusive_gender_identity_measures_for_use_in_quantitative_psychological_research.
- Glaser, Judith. 2019. "The Neuroscience of Identity. How culture shapes our brain and sense of self." *Psychology Today*. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/conversational-intelligence/201907/the-neuroscience-identity>.
- Glick, Jennifer, Katherine Theall, Katherin Andrinopoulos ja Carl Kendall. 2018. "For data's sake: dilemmas in the measurement of gender minorities." *Culture, Health & Sexuality* 20(12): 1362–1377. <https://doi.org/10.1080/13691058.2018.1437220>.
- Goffman, Erving. 1956. "The presentation of self in everyday life." University of Edinburgh Social Sciences Research Centre. Monograph (2) 1956. https://monoskop.org/images/1/19/Goffman_Erving_The_Presentation_of_Self_in_Everyday_Life.pdf.
- Hacking, Ian. 2007. "Kinds of People: Moving Targets." *Proceedings of the British Academy* 151(1): 285–318. <https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/2043/pba151p285.pdf>.
- Harrison-Quintana, Jack, Jaime Grant, ja Ignacio Rivera. 2015. "Boxes of Our Own Creation a Trans Data Collection Wo/Manifesto." *Transgender Studies Quarterly* 2(1): 166–174. <https://read.dukeupress.edu/tsq/article-abstract/2/1/166/24769/Boxes-of-Our-Own-Creation-A-Trans-Data-Collection?redirectedFrom=fulltext>.
- Hyde, Janet, Rebecca Bigler, Daphna Joel, Charlotte Tate ja Sari van Ander. 2018. "The future of sex and gender in psychology: Five challenges to the gender binary." *American Psychologist* 74(2): 171–193. <https://doi.org/10.1037/amp0000307>.

- Juvonen, Tuula. 2019. "Nimeämisen Mahti – Sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaavien termien suhteisuudesta." *SQS* 13(1–2): 1–22. <https://doi.org/10.23980/sqs.89126>.
- Kronk, Clair, Avery Everhart, Florence Ashley, Hale Thompson, Theodore Schall, Teddy Goetz, Laurel Hiatt, Zackary Derrick, Roz Queen, Arthur Ram, Mae Guthman, Olivia Danforth, Elle Lett, Emery Potter, Simón(e)Sun, Zack Marshall ja Ryan Karnoski. 2021. "Transgender data collection in the electronic health record: Current concepts and issues." *Journal of the American Medical Informatics Association* 29(2): 271–284. <https://doi.org/10.1093/jamia/ocab136>.
- Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta. 609/1986. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1986/609>.
- LeMaster, Benny ja Megan Stephenson. 2021. "Trans (gender) trouble." *Communication And Critical/Cultural Studies* 18(2): 190–195. https://transreads.org/wp-content/uploads/2023/02/2023-02-27_63fcdec3516cd_TransGenderTrouble.pdf.
- Moreira, Jesse, Karla Haack, Vee White, Melissa Bates, Deepa Gopal ja Troy Roepke. 2023. "Importance of survey demographic questions to foster inclusion in medicine and research and reduce health inequities for LGBTQIA2S+ individuals." *American Journal of Physiology* 324(6): 856–862. <https://doi.org/10.1152/ajpheart.00152.2023>.
- Piantato, G. 2016. "How has queer theory influenced the ways we think about gender?" *Working Paper of Public Health* (12/2016). <https://www.pagepress.org/journals/wpph/article/view/6948/6560>.
- Puckett, Jae, Nina Brown, Terra Dunn, Brian Mustanski ja Michael E. Newcomb. 2020. "Perspectives from Transgender and Gender Diverse People on How to Ask About Gender." *LGBT Health* 7(6): 305–311. <https://doi.org/10.1089/lgbt.2019.0295>.
- Rossi, Leena-Maija. 2008. "Identiteetti, queer ja intersektionaalisuus – hankala yhtälö." *Kulttuurintutkimus* 25(1): 27–37. https://www.researchgate.net/publication/333618922_Identiteetti_queer_ja_intersektionaalisuus_-_hankala_yhtalo.
- Rossi, Leena-Maija. 2015. *Muuttuva sukupuoli: Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa*. Gaudeamus.
- Ruberg, Bonnie ja Spencer Ruelos. 2020. "Data for queer lives: How LGBTQ gender and sexuality identities challenge norms of demographics." *Big Data & Society* 7(1). <https://doi.org/10.1177/2053951720933286>.
- Saloheimo, Anukatoriina. 2021. "Sukupuolivähemmistöjen kohtaaminen työelämässä 2015–2020. Kyselytutkimuksen raportti." Dreamwear Club DwC ry, Isio ry Transfeminiinit ry, Translasten ja nuorten perheet ry, Trans ry, Trasek ry, Setan sukupuolen moninaisuuden toimikunta. Dreamwear Clubin julkaisuja 2021. https://www.dreamwearclub.net/_files/ugd/ee66a1_9cba7ebb571045d6b1e768c2e16a7a89.pdf.
- Social Groups and Family Health. 2024. *Judith Butler's Critique of the Sex-Gender Binary: Key Takeaways*. <https://socio.health/social-groups-and-family-health/judith-butler-sex-gender-binary-key-takeaways/>. Haettu 7.9.2025.
- Solonen, Anukatoriina. 2016. "Kyselytutkimus sukupuolivähemmistöjen kokemasta syrjinnästä työelämässä." Dreamwear Clubin julkaisuja 2016. http://www.dreamwearclub.net/lue_julkiset/Sukupuolen%20moninaisuus%20tyoelamassa.pdf.
- Steensma, Thomas, Baudewijntje Kreukels, Annelou de Vries ja Peggy Cohen-Kettenis. 2013. "Gender identity development in adolescence." *Hormones and Behavior* 64(2): 288–297. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0018506X13000676>.
- STM. 2020. "Palveluvalikoimaneuvoston suositus. Transsukupuolisuudesta johtuvan dysforian lääketieteelliset hoitomenetelmät." STM038:00/2020 <https://palveluvalikoima.fi/documents/1237350/22895838/Transsukupuolisuudesta%20johtuvan%20dysforian%20hoitomenetelm%C3%A4%202025%20-suositus.pdf/61d8a927-9a4d-1a9b-e4c8-f8ac0db180ed/Transsukupuolisuudesta%20johtuvan%20dysforian%20hoitomenetelm%C3%A4%202025%20-suositus.pdf?t=1749129209183>.
- Suhomlinova, Olga, Saoirse Caitlin O'Shea ja Ilaria Boncori. (2023.) "Rethinking gender diversity: Transgender and gender nonconforming people and gender as constellation." *Gender, Work Organization* 31(5): 1766–1785. https://www.researchgate.net/publication/374482547_Rethinking_gender_diversity_Transgender_and_gender_nonconforming_people_and_gender_as_constellation.
- Tasa-arvovaltuutettu. (2024). "Sukupuoli-identiteettiä koskeva tieto Wikipediassa." TAS/525/2023. <https://tasa-arvo.fi/-/sukupuoli-identiteettiä-koskeva-tieto-wikipediassa-tas-525-2023-annettu-22.01.2024->.
- Tietoarkisto. *Otos ja otantamenetelmät*. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvanti/otos/otantamenetelmat/>. Haettu 7.9.2025.
- Turban, Jack, Anthon Almazan, Sari Reisner ja Alex Keuroghlia. 2023. "The Importance of Non-Probability Samples in Minority Health Research: Lessons Learned from Studies of Transgender and Gender Diverse Mental Health." *Transgender Health* 8(4): 302–306. <https://doi.org/10.1089/trgh.2021.0132>.

- Westbrook, Laurel ja Aliya Saperstein. 2015. "New Categories Are Not Enough: Rethinking the Measurement of Sex and Gender in Social Surveys." *Gender & Society* 29(4): 534–560. <https://doi.org/10.1177/0891243215584758>.
- Williams, Cristan. 2014. "Gender Performance: The TransAdvocate interviews Judith Butler." *TransAdvocate*. Toukokuu 2014. https://www.transadvocate.com/gender-performance-the-transadvocate-interviews-judith-butler_n_13652.htm.
- Young, Sarah ja Meg Bond. 2023. "A scoping review of the structuring of questions about sexual orientation and gender identity." *Journal of Community Psychology* 51(7). <https://doi.org/10.1002/jcop.23048>.